

ZAMETKI PRIMORSKIH MEST

ELICA BOLTIN-TOME

Pomorski muzej »Sergej Mašera«, Piran

S tem sestavkom želim nakazati problematiko nastanka primorskih mest Kopra, Isole in Pirana, za katera ni arheoloških podatkov, ki bi spričevali njihov obstoj v rimskem času. Skušala sem zbrati razmeroma redke vire in mnenja proučevalcev, ki so se s tem problemom že ukvarjali, P. Kandlerja, Th. Mommsena, B. Benussija, A. Degrassija in C. De Franceschija.

V 2. stoletju pred n. š. okupirana Istra je ekonomsko zaživela na začetku principata, tedaj ko je Avgust prenesel mejo Italije z rečice *Formio*-Rižana na reko Rašo. Priključena je bila Italiji, pričel se je proces intenzivne romanizacije. V Istro so začeli prihajati italški kolonisti, rasle so nove naselbine, oporišča, kulturna in verska središča in središča rimske uprave. Pretežni del srednje in južne Istre je pripadal v tem obdobju rimske zgodovine poreškemu municipiju in puljski koloniji. Severna Istra do reke *Ningus*-Mirna pa je bila vključena v teritorij mesta Tergeste.

Čeprav so arheološke najdbe v severnem delu Istre bolj skromne, kažejo — pa tudi izsledki topografskih raziskovanj to potrjujejo — da je bilo tudi tu področje obsežnih posestev.

Plinij starejši (n. h. III 129) omenja antično mesto Agido ali Egido kot *oppidum civium Romanorum*, ki naj bi po njegovem opisu stalo nekje med rečico *Formio* in rimskim municipijem *Parentium*.¹ Kljub prizadevanju pa še danes ni ugotovljeno, kje je to mesto stalo. Nekateri, a redki, menijo, da na majhnem otoku, kjer stoji današnji Koper. Malo pa je verjetno, da bi se na skalnem otočku razvilo kako prazgodovinsko ali rimsko naselje. Po mnenju A. Degrassija je stala Egida nekje blizu Kopra in je bila kot *Parentium* razmeroma zgodaj povzdignjena na stopnjo municipija. Ko pa je Augustus dodelil teritorij severne Istre do reke *Ningus* koloniji Tergeste, je prišla Egida v teritorij tržaške kolonije in mu bila podrejena.²

O obstoju kakega drugega večjega naselja v zgodnji in cvetoči antiiki zaradi pomanjkanja arheoloških najdb v severni Istri ne moremo go-

¹ A. Degrassi, *Abitati preistorici e Romani nell'agro di Capodistria e il sito del antica Egida*. *Scritti vari di antichità* 2 (1962) 785.

² A. Degrassi, *Il confine nord-orientale dell'Italia romana* (1954) 72 ss.

voriti. Šele v 7. in 8. stoletju se pojavijo imena *Capris-Koper*, *Piranon-Piran* in še kasneje *Izola*.

Prvotno ljudsko ime Kopa je *Capris*. Naselje izvira najbrž iz časov, ko ga ne moremo še označiti za mesto. Predstavljal je morda, kot omenja C. De Franceschi v delu »Delle origini di Capodistria e del suo vescovato«, konglomerat preprostih hiš. Ime *Capris* ali *Insula de Capris* izvaja iz »*Stabulum Caprorum*«, kar pomeni kozje staje ali prostor za rejo koz, ki so jih imeli na otoku blizu kopnega.³ Tako razlagajo tudi precejšnje število imen otokov blizu italijanske obale, kjer so pozneje postala znana naselja kot *Capri*, *Caprera* in druga. Ker se ime pojavlja prvič v seznamih ravninskih geografov Anonymu in Guidonu iz 7. in 11. stoletja, vzbuja misel, da je njegov nastanek morda povezan z nastopom nemirnega obdobja v 6. stoletju, z vpadi barbarskih plemen, ki so silila skozi Ilirsko-italska vrata v oslabiljeno Italijo, saj je v tem času začel naraščati pomen otokov ob morski obali in v morje pomaknjenih predelov celine.⁴

To mnenje izrecno navaja Dandulus v kroniki, da se je istrsko ljudstvo namreč zaradi barbarskih napadov napotilo na otok ter si tu postavilo svoja stanovanjska. Na čast tedanjemu vladarju so Istrani imenovali novo mesto Justinopolis. On meni, da je to bilo za oglejskega patriarha Štefana II., ko je v Carigradu vladal Justinijan I. (518—527).⁵ Tej domnevi so nasprotovali Th. Mommsen, B. Benussi,⁶ F. Kos⁷ in C. De Franceschi⁸ z utemeljitvijo, da je v tem času gospodoval v Istri Teodorik, kralj vzhodnih Gotov, zato bi bilo neverjetno, da bi koprski prebivalci imenovali mesto po tujem vladarju ne pa po domačem. Omenjeni napadi so bili za časa bizantinskega cesarja Justina II., ki je vladal med leti 565 do 578, ko je bila Istra pod bizantinsko oblastjo. Razen tega pa v letih 518 do 527 niso znani napadi, ki bi utegnili prisiliti prebivalstvo, da bi se preselilo iz notranjosti na obalo. V čas Justina II. spada tudi odhod Langobardov v Italijo 568. leta, kar je povezano z napadi Langobardov in njim sledečih Slovanov v Istro, ki je trpela zlasti konec 6. in na začetku 7. stoletja. Tedaj so mnogi Istrani zapustili svoja prebivališča in se zatekli med drugim tudi na otok *Capris*, kot so se zatekli prebivalci Ogleja na *Gradež* iz strahu pred Langobardi, ki so tedaj zasedli *Furlanijo* in *gornjo Italijo*.

Od kod izvira ime Justinopolis in kdaj je bilo v rabi, ni znano. To vprašanje je skušal pojasniti tudi koprski pedagog Pier Paulo Vergerio 50 let za Dandulom.⁹ Ker pisanih virov ali spomenikov tistega časa ni

³ C. De Franceschi, *Delle origini di Capodistria e del suo vescovato*. Archivio Veneto 80, 1951, 3.

⁴ Anonymus Ravennas v *Cosmographiji* (IV. C. 31, ed. Pinder ed Parthey, 255—257) našteva primorska mesta Italije od reke Raše, kjer je bila meja med Liburnijo in Istro, do galskega zaliva. Med njimi omenja tudi *Capris*, današnji Koper in *Piranon* — *Piran*. Glej tudi F. Kos, *Gradivo* 1 (1902) 182.

⁵ Danduli *Chronicon lib. V. c. 8 pars I* (Muratori *Script. rer. Ital.* XII, 84 cit. po F. Kos, *Gradivo* 1 [1902] 75).

⁶ B. Benussi, *Nel medio Evo. Atti e mem.* 9 (1844) 386, 387.

⁷ F. Kos, *Gradivo* 1 (1902) 75.

⁸ C. De Franceschi, *Archivio Veneto* 80, 1951, 6.

⁹ P. Paulo Vergerio, *De urbe Iustinopolis* (Rer. It. scr. XVII, 240) cit. po C. De Franceschi, l. c. 6.

imel, pravi, da izvor imena Justinopolis ni dovolj utemeljen. Prvič se pojavlja to ime v listini iz 24. aprila 908. leta, ko je kralj Italije Berengar vzel v varstvo Aldegido — opatico samostana v mestu Justinopolisu. Leto kasneje pa je dokumentirano v povezavi z imenom *civitas Capris* ali *Capras*, kar bi dopuščalo domnevo, da so v 10. stoletju uporabljali obe imeni.

S pomočjo zbranih virov je prišel C. De Franceschi do zaključka, da je bil Koper do karolinške dobe nepomembno naselje brez pravih kulturnih spomenikov. Njegov razvoj se je verjetno formiral šele v 9. in 10. stoletju z begunci, ki so se rešili na otoček in se posvetili pomorski trgovini.¹⁰

Današnji Koper z Rižansko dolino obdaja vrsta staroželeznodobnih gradišč, kot so Pomjan, Sv. Marko, Sv. Anton, Tinjan, Sermin in druga, ki so bila naseljena tudi v rimski dobi. Če temu dodamo še tedanjedobne sledove poselitve ob morskem obrežju in v sami Rižanski dolini (Valdoltra, Ankaran, Čentur, Cerej), se lahko pridružimo mnenju A. Degrassija, da otok sam niti v železni dobi niti v antiki ni bil naseljen. V železni dobi so naseljevali vrhove hribov, kjer so bili ljudje varnejši in imeli hkrati nadzor nad kopnim in morjem. Ne smemo pa seveda trditi, da je bil otok povsem nenaseljen, saj so bili najdeni ostanki rimskega mozaika za hotelom Triglav, rimska opeka in dve oljenki. Najdišče je ostalo žal neraziskano in o namenu stavbe ne moremo govoriti. Precejšnje število nagrobnikov, ki so bili nekdaj hranjeni v Kopru, je bilo po mnenju Mommsena in A. Degrassija prinesenih od drugod.¹¹ Zametki srednjeveškega oziroma današnjega mesta so po vsej verjetnosti res povezani z zgodovinskimi dogodki kasnejšega antičnega časa, to je s preseljevanjem narodov.

V Izoli sami — nekdanjem otoku — arheološke najdbe niso znane. Najdena sta bila edino dva napisna kamna, vendar v sekundarnem položaju.¹² Kandler in tudi drugi navajajo ime *Alieto-Haliaetum* kot prvotno ime za Izolo, ki naj bi obstajalo že pred vpadi Hunov v Italijo.¹³ Ker arheološki viri manjkajo, je težko reči, kje in kdaj bi naselje *Haliaetum* res stalo, ne glede na to, da je ime samo brez dokumentacije.

Prvi podatek o Izoli sem zasledila v listini iz leta 972, ki jo je objavil tudi F. Kos v Gradivu 2, kjer navaja, da jo je leta 972 cesar Oton podelil Benečanu Vitalu Candianu, ki jo je kasneje podaril oglejskemu patriarhu Rodaldu; 977. leta mu je Oton II. potrdil lastninsko pravico do nje.¹⁴

Naselbinski ostanki z antičnim pristaniščem, na katere sta opozorila že Kandler in A. Degrassi, leže v Simonovem zalivu v neposredni bližini današnje Izole.¹⁵ Temeljni zidovi, mozaična tla, opeka in druge najdbe

¹⁰ C. De Franceschi, *Archivio Veneto* 80, 1951, 7.

¹¹ *Inscriptiones Italiae* X/3, št. 1—30. A. Degrassi, *Scritti vari di antichità* 2 (1962) 794 ss.

¹² L. Morteani, *Isola ed i suoi statuti. Atti e mem.* 3, 1887, 356.

¹³ *L'Istria* 3, 1848, 46.

¹⁴ P. Kandler, *Cod. dipl. Istr. ad a.* 973, 976, cit. po F. Kosu, *Gradivo* 2 (1906) 440, 457.

¹⁵ A. Degrassi, *Scritti vari di antichità* 2 (1962) 833. *Archeog. Triestino* 3, 1923, 325.

kažejo na obstoj obsežnejšega objekta, morda vile rustike ali celo naselja v rimskem času. Ostanke pristanišča, ki predstavljajo edinstven tovrsten objekt v Sloveniji, ter obsežnost najdišča ob obali dopuščajo domnevo, da je bilo tu gospodarsko središče vsega izolanskega okoliša. Žal so še neraziskana najdišča bližnje okolice, kot Kaštelir pri Dvorih nad Izolo, Maliža in druga na vrhovih, ki so bila naseljena tudi v antičnem času in bila nedvomno povezana z naseljem ob obali.¹⁶ V Simonovem zalivu lahko pričakujemo tudi podatke o antičnem naselju, ki je živelo v poznem antičnem času in se morda nadaljevalo v zgodnji srednjeveški Izoli. Verjetno je, da izolanski otok kot koprski zaradi svoje male površine in hribovitega zaledja v prazgodovini in tudi v zgodnji antiki za naselitev ni bil zanimiv.

Podatki o nastanku Pirana so enako skromni. Arheoloških najdb v mestu in bližnji okolici ni. Dosedanje etimološke raziskave, ki kažejo na keltski ali grški izvor besede Piran, niso dovolj utemeljene.¹⁷ Kot dokaz, ki govori o obstoju naselja že v rimskem času, smatra P. Kandler ime Marciana (Marzana), ki je rimskega izvora in po katerem je še pred nedavnim nosil ime mestni predel v Piranu.¹⁸ Področja od Pirana do cerkve sv. Martina v sečoveljski dolini naj bi po njegovem mnenju pripadalo posestvu v lasti gens Marcije.

Dokazov, ki bi govorili v prid Kandlerjevi domnevi, žal nimamo in pomembnejših najdb v tako strnjem naselju, kot je Piran, tudi v bodoče ne moremo pričakovati. Na pomoč bi utegnile priskočiti najdbe bližnje okolice. Temelji rimske stavbe in mozaična tla so bili najdeni na dvorišču nekdanje tovarne Salvetti, kjer je danes obrat Mehanotehnike Izola, približno en kilometer pred mestom.²⁰ Nedaleč od tod, ob cesti med Piranom in Portorožem leže pod morsko gladino temelji stavbe.²⁰ Nekje v Portorožu sta bila najdena dva napisna kamna, ki sta izgubljena; A. Degrassi misli, da sta bila v Portorož prenesena kasneje.²¹

Prvič omenja *Piranon* — Piran med primorskimi mesti Italije anonimni geograf iz Ravene v svoji Kozmografiji.²² V zgodnjem srednjem veku, ko je bila Istra pod bizantinsko upravo, je bil Piran po mislih C. De Franceschija in B. Benussija že *castrum*.²³ Tu je bil verjetno doma oglejski patriarh Marcian, ki naj bi vladal od leta 619 do 628, meni F. Kos na osnovi Dandulove kronike.²⁴ Nekaj več podatkov o Piranu imamo iz 10. stoletja. Iz listine iz leta 974, s katero je cesar Oton II. potrdil listino svojega očeta Otona I. iz leta 968, je razvidno, kot piše F. Kos,

¹⁶ Številni ostanki keramičnih posod in rezultati raziskav v prečnem napisu Kaštelirja kažejo, da je bil naseljen že v prazgodovini in tudi kasneje v rimskem času (Arh. vestnik 18, 1967, 163). Na hribu Maliža pa so zaenkrat znane najdbe rimskih grobov in nekaj rimskih naselbinskih ostankov.

¹⁷ L. Morteani, *Notizie storiche della città di Pirano* (1886) 1, 2.

¹⁸ P. Kandler, *Pirano. Monografia storica* (1879) 78.

¹⁹ L. Morteani, l. c. 4. Nekaj najdenih predmetov hrani Pomorski muzej »Sergej Mašera« v Piranu.

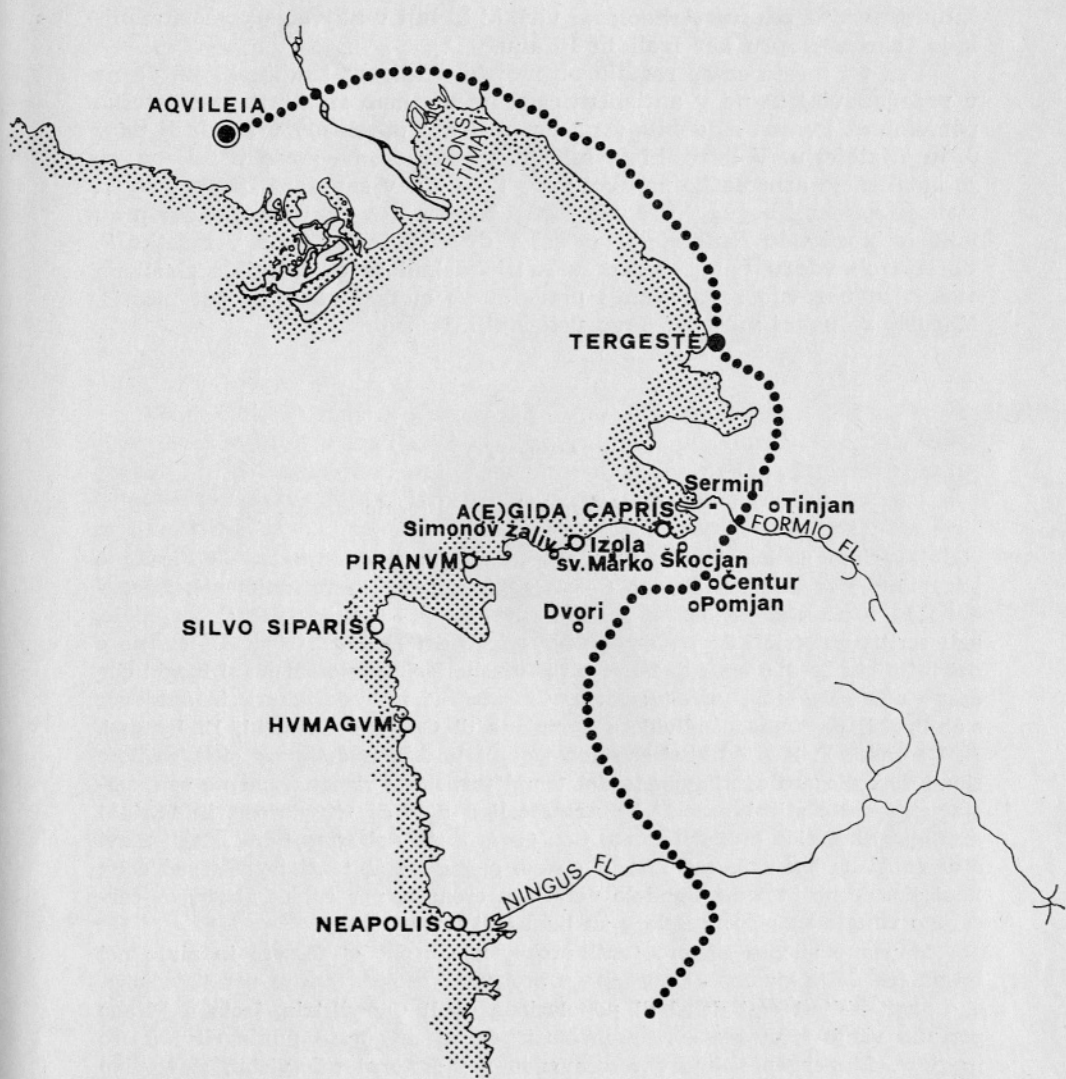
²⁰ Zaščitna dela je vodil Pomorski muzej »Sergej Mašera« v Piranu.

²¹ *Inscriptiones Italiae* X/3, št. 21.

²² F. Kos, *Gradivo* 1 (1902) št. 182.

²³ C. De Franceschi, *Origine e sviluppo del comune di Pirano. Atti e mem. d. Soc. istr. di arch. e stor. pat.* 36, 1924, 5.

²⁴ F. Kos, *Gradivo* 1 (1902) 142, 152.

Severozahodna Istra. Rimska mesta in večji rimski ruševinski sklopi — L'Istria, parte nord-occidentale. Città romane e località colle rovine dell'epoca romana più cospicue

da je imel Piran takrat že svojo faro, ki je bila podrejena oglejskemu patriarhu.²⁵

Po pregledu najpomembnejših podatkov, ki jih lahko uporabljamo pri iskanju zametkov primorskih mest, moramo ugotoviti, da so vsa vpra-

²⁵ F. Kos, Gradivo 2 (1906) str. 31.

šanja še vedno odprta. Arheološki viri, ki bi bili v največjo pomoč, manjkajo tako v Kopru kot Izoli in Piranu.

Vsa tri mesta so se razvila ob morski obali, na krajih, ki jih že ne v prazgodovini in ne v antičnem času ne moremo smatrati za strateško pomembne. Pomen so dobila z nastopom nemirnih časov v 5., zlasti pa v 6. in 7. stoletju. V Istro, ki je bila tedaj razmeroma gosto naseljena, so se kot kažejo arheološke najdbe, prav tako kot v sosednjo Italijo že v 5. stoletju zatekali begunci iz Panonije in Norika. Nov val doseljencev prav tako iz Norika in Panonije je prišel v drugi polovici 6. in v začetku 7. stoletja ob vdoru Langobardov v Italijo. Iskali so si zatočišče zlasti na otokih in naravno zavarovanih predelih ob morski obali in kot piše B. Marušič so nekaj mest na novo ustanovili.²⁶

RIASSUNTO

Origini delle città del Littorale

Il primo a menzionare *Capris* — Capodistria e *Piranon* — Pirano è l'Anonimo Ravennate nella sua *Cosmographia*; i dati, verosimilmente, riguardano la situazione nell'epoca romana, avendo egli attinto, per il materiale, agli scritti anteriori. Se teniamo conto anche dei dati che riporta Dandolo e del fatto che le due città costiere, e così anche Isola, sono sorte sui luoghi che erano non solo senza una importanza strategica, ma addirittura inadatti per stabilirvisi, possiamo condividere l'opinione di C. De Franceschi, B. Benussi, A. Degrassi, F. Kos ed altri secondo i quali le origini delle tre città costiere siano da collegare con l'avvento dei tempi turbolenti rispettivamente con spostamenti delle stirpi barbariche nei secoli 6 e 7. Si rifugiarono in Istria i profughi di Norico e di Pannonia. Con gli attacchi dei Langobardi, degli Slavi e degli Avari che scossero l'Istria stessa, anche gli abitanti dell'interno della Penisola, ce ne informa Dandolo nella sua cronaca, per essere al riparo, cercarono rifugio su piccole isole e su lingue di terra.

Mancano ancora sempre fonti archeologiche che ci fossero in aiuto nel formulare delle ipotesi. Sembra poco probabile, inoltre, anche per l'avvenire, che negli abitati così densi di popolazione quali Capodistria, Isola e Pirano possano venir fuori scoperte archeologiche che su questo punto risultassero preziose. E' però possibile che, scavando nei dintorni più vicini, si trovino risposte a più d'un quesito riguardante i problemi della genesi delle città littoranee.

²⁶ Branko Marušič, *Istra u ranom srednjem vijeku* (1960).